

Textiel in de Gentse Waterwijk (1688 - 1769)

II. Namen en cijfers

Inhoud

03	Achttiende - eeuwse textieltermen. Luc Devriese, Guido Deseijn, Gerda Verheeke
06	Veel tierentijn- en legatuurwerkers en erg weinig tierentijnen of legaturen. Luc Devriese
08	De Waterwijkse textielsector in enkele cijfers. Luc Devriese
14	De textielbedrijven op het MIAT terrein in de eerste helft van de 18 ^{de} eeuw. Luc Devriese
16	Poging tot reconstructie van het 18 ^{de} -eeuwse uitzicht van de MIAT site. Luc Devriese & Gerda Verheeke
22	De Gentse ovale twijnmolen anno 1789. Guido Deseijn
24	Het MIAT-museum (ex- katoenspinnerij UCO-Desmet-Guequier): orgelpunt op 250 jaar geschiedenis Textielkwartier 'achter de Vrijdagmarkt'. Guido Deseijn



Achttiende-eeuwse textieltermen

Luc Devriese, Guido Deseijn, Gerda Verheeke

In de 18^{de} eeuw boden de Gentse meersenierswinkels tientallen variëteiten van stoffen aan (liefst) min of meer kapitaalcrachtige kooplustigen. In een artikel van Emmanuel Meersschaut¹ werden er ruim 130 dikwijls pittoreske namen van stoffensoorten opgesomd voor de perioden 1720 - 1729 en 1770 - 1779. Dit uitgebreide en sterk gediversifieerde textielaanbod in de winkels komt echter niet overeen met de specialiteitennamen waarmee de producenten schermden in hun ambachtsregels en in de processen die ze voerden. Evenmin stemt het overeen met de namen die ze hun producten gaven in de staten van goed. Hoewel de lokale productie heel belangrijk was, werden er vermoedelijk heel wat speciale weefsels ingevoerd uit andere steden en landen. Wellicht kregen sommige weefsels die in de bedrijven onder dezelfde noemer gebracht werden, in de winkels speciale namen opgespeld. Naargelang hun herkomst bijvoorbeeld.

Ook de betekenis van de namen kon variëren. We mogen aannemen dat sommige termen in betekenis vernauwden of verbreedden naarmate er meer gelijkaardige varianten op de markt kwamen. Zo kon flanel een zuiver wollen stof zijn, maar het kon ook een gemengd weefsel zijn met linnen ketting en wollen inslag. Eventueel kon er ook katoen in verwerkt zijn². Een extreem voorbeeld van betekenisverandering is te vinden bij de term bombazijn. Oorspronkelijk werden hiermee dure zijden stoffen (*Bombyx*: zijderups) aangeduid, of zijde met kemelhaar of katoen. Later werden het relatief goedkope gekeperde stoffen uit zijdeketting met kamgaren (wol) inslag. Hierbij zorgde men ervoor dat de inslag van wol nauwelijks zichtbaar was aan de buitenzijde. Nog later werden bombazijnen geheel uit kamgaren geweven en in de 19^{de}- en 20^{ste} eeuw tenslotte werden er weefsels uit sterke katoengarens mee aangeduid. In deze laatste vorm werd bombazijn vooral gebruikt voor voeringen en goedkoop ondergoed.

Zoals men in latere tijden zijde en kunstzijde had, enz., ging ook toen de naam van een origineel product soms over op een gelijkende goedkopere (ersatz)stof. Ook slaagde men erin door bepaalde weeftechnieken toe te passen, sommige stoffen een zijdeachtig of wollen uitzicht en aanvoelen te geven. En zo kon het gebeuren dat een naam overging ...

Daar komt nog bij dat de terminologie in bepaalde opzichten van streek tot streek verschilde. Zo werden de te Gent zeer algemene benamingen tierentijn- en legatuurwerkers te Antwerpen zelden gebruikt³.

Ondanks al deze mogelijke verwarring is het toch mogelijk de belangrijkste soorten te definiëren. Enkel in dit artikel voorkomende termen, worden hierna geduid in de te Gent meest gebruikelijke 18^{de}-eeuwse betekenis, voor zover naspeurbaar. De twee voornaamste termen, tierentijn en legatuur, worden in een apart artikeltje in deze katern in meer detail behandeld.

De weefsels werden ingedeeld volgens de grondstof(fen). Zoals hierboven al geïllustreerd werd met 'flanel' en 'bombazijn', moet er hierbij echter rekening mee gehouden worden dat ook deze soms varieerden. Ondanks het beperkt aantal grondstoffen waren de mogelijkheden tot variatie zeer groot. Aan de Oudevest maakte men bijvoorbeeld gebruik van een hele gamma ketens, die, ook als ze allen van vlas waren, verschillende dikten of kleuren hadden, eventueel getwijnd waren, etc. ... (zie hierna de cijfers bij het bedrijf Coene).

De definities zijn vooral gebaseerd op woordenlijsten in Coppejans - Desmedt (1952), Devos, M., Ryckeboer, H., Van Keymeulen, J. (1982), Everaert, J. (1973), Lievevrouw-Coopman, L. (herdruk 1974) en Meersschaut, E. (1997). Verder op Sabbe, E. (1975), Sorber, F., (1994), op de laat-18^{de}-eeuwse Wegwijzers der Stad Gent en op gegevens over ambachten in het Gentse stadsarchief (SAG reeksen 156bis nr. 82 en 82-1, 156¹⁴, 156³⁵ en 193). Dit geheel werd hier en daar aangevuld met behulp van het (grote) Woordenboek der Nederlandsche Taal. De volledige referenties zijn te vinden in Deel I van dit TIC cahier.

1. Voornaamste types weefsels

Eén enkele of één duidelijk overwegende grondstof

Wol

Baai. Dik en grof geweven met schering van kaardwol en inslag van kamwol. Licht geruwd.

Barracaan. Grove wollen stof voor waterdichte kapmantels en jassen. Een specialiteit van Rijsel en Valenciennes, maar blijikbaar ook geproduceerd aan de Oudevest (zie hoofdstuk).

Calamander (calamanco). Glanzende wollen stof soms met dambordpatroon aan één zijde.

Cersey (karsaai). Grove, vrij dure wollen stof in keperbinding (inslag en ketting schuin tegenover elkaar) geweven en aan beide kanten geruwd, Eng. 'kersey'.

Laken. Kostbaar product van de wolwevers, erfgenamen van de middeleeuwse zware draperie. In de 18^{de} eeuw nog slechts in beperkte mate geproduceerd. Soms is er verwarring mogelijk, doordat lijnelaken (lijnwaad) afgekort werd tot 'laken', bvb. in de naam van het bekende Lakenmetershuis op de Vrijdagmarkt, waarin enkel linnen gemeten werd.

Lamparillas. Middelfijne stof geheel uit wol of gemengd met vlaggaren voor zomerkleren, vooral zomermantels.

Saai, sargie. Lichte los geweven wollen stoffen in keperbinding.

Vlas

Caemicx. Oorspronkelijk uit Cambrai. Wit, licht en fijn geweven.

Damast, ammelaken en serve(et)goed. Gefigureerde witte goederen. Gebleekt (nooit geverfd) lijnwaad (voor ondergoed) of linnen (voor huishoudtextiel), met brede of smalle *rebben*, ruiten of fantasiepatronen.

Kanten. In talloze varianten (zie ook hieronder bij '...kwaliteiten...')

Lynwaeten, lynelakens (lijnwaad, linnen). Vlasweefsel (licht). Vooral geschikt voor warme streken (zie hieronder: 'Hoeveelheden, kwaliteiten en afmetingen').

Matrasse en gestreepte stoffen. Ketting: gekleurd vlaggaren,

Inslag: wit gebleekt vlaggaren. De weeftechniek was verwant met deze van gemengde stoffen (zie hieronder). We zouden ze pseudogemengde stoffen kunnen noemen. Vandaar dat deze weefsels een zo belangrijke proportie innamen in de productie van de tierentijn- en legatuurwerkers aan de Oudevest.

Tijcken. grof, dicht geweven.

Katoen

Calicots: lichte katoenen weefsels.

Meselaenen of mousselinen: los geweven lichte stof van katoen en/of zijde

Ringas of gasen. Gaas.

Chits. Bedrukte katoenen.

Diemit. Dikwijls synoniem voor bombazijn. Soms katoen en zijde.

Neteldoek. Los geweven (meest) katoenen stof.

Pan(n)e. Fluweel met ingeweven patronen of ribben. In de 17^{de} en 18^{de} eeuw luxeweefsel. Soms katoen en wol (zie ook bij gemengde stoffen: trijp).

S(i)amoisen (chamoisen). Fijn weefsel met ketting uit katoen en inslag uit zijde of gesatineerd katoen. Oorspronkelijk uit Siam ingevoerd.

Terlijst. Volgens Meersschant (1997) een katoenen stof (tarpán).

Zijde

Atlasse. Zijde met speciale glans.

Croponne. Crêpe, krip (?).

Satijn. Glanzende zijden stof met zeer fijne en sterke ketting en meer verborgen vettige inslagdraad. Verschillende weeftechnieken leverden versierde of gestreepte weefsels op.

Gemengde stoffen

Opmerking. De afzonderlijke draden van gemengde weefsels werden steeds uit één enkele vezelsoort gesponnen. Voor de 20^{ste} eeuw werden meerdere vezelsoorten niet of slechts zeer zelden gemengd tot één draad.

Boerecaffa. Vermoedelijk met opgeweven motieven, als goed-

koop vervangingsproduct van trijp. De Franse term 'boure' duidde oorspronkelijk op versterkte zijden stof van de laagste kwaliteit.

Flane(e)le. Lichte, losse, weinig gevulde wollen of halfwollen stof met glad of gekeperd weefsel.

Samenstelling: zie inleiding.

Fustijn. Oorspronkelijk grove katoenen weefsels. Later meest linnen ketting en katoeninslag (katoenfustijn). Daarnaast was er saai- of *sayettefustijn* met linnen ketting en wollen kamgareninslag. In keperbinding geweven (inslag schuin tegenover ketting) op speciale getouwen. Gewoonlijk blauw of zwart geverfd. Geruwd om warmte-isolerend te zijn: goedkope vervanging van wollen kledij. Echte, betrekkelijk zware, katoenfustijnen dienden voornamelijk voor bovenkleding, werkkledij en wambuizen

Legatu(e)re. Linnenweefsel met wollen inslag. In het tapijtambacht ontstaan. In de 18^{de} eeuw enkel voor goedkope bedhangsels en stoelovertrekken. Oorspronkelijk bredere term (zie artikeltje hieronder).

Tierentijn. Buiten Gent: tiretein, tiretaine. Geweven stof met vlassen ketting en wollen inslag, meest gestreept. In de 18^{de} eeuw vormden stoffen die tierentijnen genoemd werden, slechts een miniem onderdeel van het totale stoffenaanbod.

De zeer productieve tierentijnwerkers vervaardigden allerhande gemengde of gestreepte stoffen (zie artikeltje hieronder).

Trijpen. Dure en sterke gefigureerde stof, soms *met twee legeren ofte canten*. Ketting: ongetwijnd, enkel of dubbel getwijnd vlaggaren, inslag: katoen. Gebruikt als meubelbekleding. Te Gent ook paan of fluweel genoemd⁴.

Variërende grondstoffen of niet bekend

Baste. Gemengde stof. Samenstelling niet bekend.

Bombazijn. Sterk weefsel, glanzend, gekalanderd (zie bedrijf de Leu) weefsel, achterzijde geruwd (satijn of 'voering'). Variërende samenstelling: zie inleiding.

Brughsch gedaemt (gedamd).

Met dampatroon.

Caffa. *Verciert* (bedrukt) met blommen, bladeren, voghelen ende andere figuren naer tleven elck naer zijn qualiteitj ende couleur.

Camelot. Oorspronkelijk weefsel uit kameelhaar, later ook uit geitenhaar al of niet gemengd met zijde of sajjetwol. Ook stoffen geheel uit vlas en wol (kamgaren) werden zo genoemd.

Doornikse stof.

Macaede.

Picotten. Kleine grove camelotten, uit wol of half wol - half zijde.

2. Hoeveelheden, kwaliteiten en afmetingen

Ballotte. Baal linnen die door een *lynwaetpresse* moesten passeren. Voor vervoer overzee. De Wegwijzer van Gent vermeldde in 1775 het bedrijf De Wilde op de Steendam: *fabrique van alle soorten van gedaemde lynwaeden in coupleuren; is ook voorzien van een lynwaedpersse tot het maeken van spaensche balotten.*

El. De lengte van de Gentse el verschilde naargelang de lijnwaadkwaliteit.

De rauwe lijnwaad el mat 77cm, die van gebleekt linnen 72 tot 73cm en de merceniers - el was slechts 70cm lang⁵.

Kantgarennummers. De in nauwkeurige nummerreeksen uitgedrukte kwaliteiten van de kantgarens, slechts één enkel aspect van de verscheidenheid in kanten, wordt behandeld in het kadertje 'Een sterk staaltje warenkennis...' aan het einde van deel II.

Lijnwaadkwaliteiten & afmetingen.

Voor uitvoer ingedeeld in een vijftal categorieën die met Spaanse namen aangeduid werden. Men had *brabantes* ('zeskwarten'): gewone, fijne en superfijne; *brabantillas* en *presillas* (schobben): canvas vervaardigd uit *werck*, werkgaren of *werregaren* (uit grove verwarde draden die bij de eerste of tweede hekeling van vlas afvallen (letterlijk 'afval'), al of niet gemengd met hennep, voor scheepszeilen en werkbrokken).

Ze werden *rauwe* (ongebleekt) of gebleekt verkocht. De meest uitgevoerde kwaliteiten (ook de laagste) waren *presillas* en *brabantes*. Een betere kwaliteit vormden de *gantes* ('vijfkwarten'): 1 el en een vierendeel breed - fijn en superfijn, half gebleekt. Kwaliteiten en breedten hingen ook af van de aantallen draden, uitgedrukt in honderdtallen. *Presillas* telden 10 of 11 maal 100 draden, *brabantes* 12 tot 13 maal 100.

Stuck. Min of meer constante eenheid waarin lijnwaden op de markt gebracht werden en verhandeld. Een *stuck* mat 80 Gentse el (61m) of meer en de meest gewone breedte was iets meer dan 1m (6/4 el).

3. Uitrusting

Bom, boom, ook bompippe. In de weverij: spinklos met kettinggaren. Synoniem van bobijn (term niet gebruikt in de hier bestudeerde teksten).

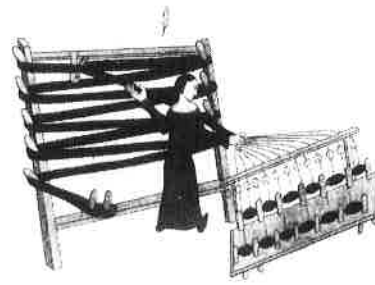
Bootsteen. Term uit de twijnderij. Garens werden op dergelijke stenen 'geboot': bewerkt met houten boothamers om te versoepten en minder breekbaar te maken.

Kam. Door de kam worden de kettingdraden gerangschikt en hierdoor verkrijgt men grof, fijn of zeer fijn weefsel. Kammen werden gemaakt door kamslagers. Met één kam kon men 120 tot 150 el weven, hetzij twee of drie stuks. Belangrijk kwaliteitsbepalend onderdeel van de weverij⁶.

Lintmolen. Zie kadertje in de hoofdttekst 'revolutionaire lintmolen'.

Pijpe. Holle pen waarrond garen gewikkeld is.

Scheermolen. 'Scheren' is het eigenlijke vormen van kettingdraden: een precies aantal draden van gelijke en vooraf bepaalde lengte worden afgezonderd en iedere draad krijgt een vaste plaats. Dit gebeurt met behulp van de scheermolen waarbij een kam en een garenboom horen. De scheermolen is een houten kraam waarin de bobijnen op spullen gerangschikt zijn. Van elke bobijn vertrekt een draad die langsheen een kam de garenboom bereikt. De kam houdt de draden mooi gescheiden. De garenboom is een



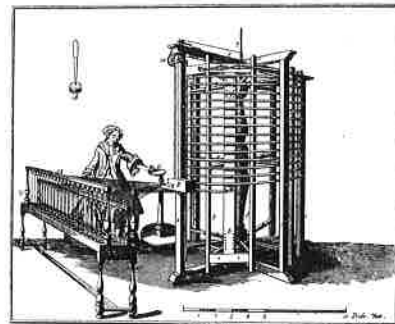
Het scheren van de ketting in strengen (naar een verloren gegane middeleeuwse afbeelding uit Leper)

beweegbare rol waarop de draden van al de bobijnen gewonden worden.

Spille. Ronde pin waarop een pijp geplaatst wordt.

Spoel. Klos waarop inslaggarens gewonden worden. Bestemd voor de schietspoel (Engeland, 1733, niet vermeld in de hier bestudeerde archieven).

Top. Term uit de twijnderij. Gesteelde houten kegel (Frans: toupie) met afgeknotte top en vier gleuven. De in de gleuven geleide draden sluiten achter de draaiende top tot een touw of samengestelde draad ineen.



Scheermolen eind 18^{de} eeuw